

Blažková, Soňa

Současnost a budoucnost literární historie

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. X, Řada literárněvědné slavistiky. 2003, vol. 52, iss. X6, pp. 179-181

ISBN 80-210-3086-0

ISSN 1212-1509

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/103308>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

kteřý je zřejmě definitivně uzavřen a neopakovatelný jindy a jinde.“ (s. 125) Takto otevřeně pojímá i problematiku recepcce české literatury v německé jazykové oblasti v prvních desetiletích po druhé světové válce, studii o tom, kterak libreto Smetanovy Libuše bylo původně německé (Josef Wenzig), o českém spiritualismu a estetickém novátorství jeho představitelů (mj. Zdeňka Rotrekla). Zájem o pozornou četbu dává autor znovu najevo ve stati o chronologii ve Švejkovi a o realiiích a pseudoreáliích v tomto románu: někde by ho sice nestárnoucí Sergej Nikolskij doplnil či opravil, ale to nic nemění na autorově schopnosti uchopit paradoxní a vnitřně protikladné skutečnosti.

Měšťan má své oblíbence: jsou to většinou autoři, kteří byli velkými v tom, že stáli na svém, že viděli svět nikoli černobíle, že byli často sami, ale že byli také družní, společenšší a měli rádi paradoxy dějin i současného života a uměli je v šťavnatých historkách charakterizovat (jako on sám). Portréty Jana Čepa, Jaroslava Durycha (Boží duha a česko-německý vztah a z něho plynoucí lítost příznačně popsána ve studii Jana Patočky). Měšťana láká zejména neschematicnost a zdánlivá absurdita názorů a životních postojů a osudů a hlavně smysl pro toleranci a umění zprostředkovávat (A. Novák, Jan Horák, Emanuel Lešetický z Lešehradu, René Wellek, Jiří Karásek ze Lvovic, Jakub Deml, Albert Pražák, Zdeněk Kalista, Otto František Babler, Václav Černý).

Snad by se knížce dalo vytknout, že zachycuje studie v tom stavu, v jakém byly kdysi zveřejněny – mezitím se v různých tématech dala řada věcí do pohybu, ale to nijak nesnižuje často iniciální sílu Měšťanových impulsů.

Základním rysem Měšťanovy metody je princip neretušování rozporuplných skutečností: na rozdíl od řady současných českých novinářů a kritiků studuje životy a díla nepředpojatě a spíše si libuje ve zdánlivých nesrovnalostech a rozporech, neboť dobře ví, jak je náš svět složitý. To neznamená, že nemá vlastní vyhraněný, rázně formulovaný názor – spíše naopak – ovšem takový názor má pak jinou váhu. Osud zprostředkovatelů bývá často hořký, ale sladký je v onom objeovávání, které nezná hranic ani ideologických schémat. Stejně jako René Wellek, který těžce nesl česko-německou ignoranci, a proto podstoupil svou pražskou mladistvou, leč neúspěšnou misi, je v tomto smyslu profesor Antonín Měšťan vojákem, který často stojí v poli osamocen; o to je jeho úloha cennější a jsou země, které to dokázaly ocenit. V duchu Hugova románu Devadesát tři si s oblibou všímá vztahů ideově protikladných velikánů: sociální demokrat, ateista a budoucí komunist a Šmeral, který od rakousko-uherského císaře vymůže pro suspendovaného faráře Jakuba Demla z náboženského fondu podporu, Nezvalovo rázné slovo v Demlův prospěch u velkomeziříčského soudu po druhé světové válce; a mohli bychom dodat vztah Václava Černého a Bedřicha Václavka aj. Velcí se vždy uznávali a respektovali, neboť hájili všelidské ideály, malí právě pro svou netoleranci nejen ignorovali tyto ideály, ale kompromitovali i ty ideje, které vyznávali.

Kniha si zaslouhuje blahopřání, ale také přání, aby zdraví autorovi dovolilo v jeho dlouhé a potřebné misi pokračovat. Jde o činnost i u tak věčného člověka se smyslem pro humor a lidské slabosti a složitosti lidského osudu, jakým je profesor Antonín Měšťan, do jisté míry donkichotskou, a proto také tu platí známá Turgeněvova slova: Pokud nebudou takoví lidé, ať se zavře kniha dějin, nebude v ní už co číst.

Ivo Pospíšil

SOUČASNOST A BUDOUCNOST LITERÁRNÍ HISTORIE

Kako pisati literarno zgodovino danes? Mednarodni simpozij. Povzetki referatov. Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Slovensko društvo za primerjalno književnost, Ljubljana, 14.-15. oktober 2002. Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede. Ljubljana 2002.

Kako pisati literarno zgodovino danes? (Jak dnes psát literární historii?) není jen název sborníku resumé referátů, jež zazněly na mezinárodní konferenci stejného jména konané v Lublani 14.-15. října 2002, kterou organizoval *Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede*. Především

jde o nejdůležitější otázku literární historie současnosti, na kterou hledají odpověď literární vědci nejen ve střední Evropě. Útlý, ale velmi obsažný a graficky zdařilý sborník, který vydalo Znanstvenoraziskovalni center SAZU, podává svědectví o naléhavosti právě této otázky ve formě dvaceti sumarizačních názorů odborníků z různých (zejména slavistických) pracovišť několika evropských univerzit (Lublaň, Berlín, Bratislava, Brno, Celovec, České Budějovice, Göttingen, Katovice, Maribor, Praha, Terst, Vídeň, Záhřeb).

Většina příspěvů (nejviditelněji lublaňští) se shodují na tom, že literární historie prožívá svou krizi (mj. M. Mitrovič). D. Dolinar si dokonce pokládá otázku, zda se máme o rehabilitaci literární historie pokusit, či se jen vyrovnat s jejím pochybným statutem. M. Juvan ve svém příspěvku považuje literární historii za velký žánr literární vědy a upozorňuje, že pokud literární historie sdílí osud literárních žánrů, o nichž sama pojednává, pak se mechanismy pro ně typické, nemohou vyhnout ani jí. Těmito mechanismy má na mysli především fáze jejich vnitřního vývoje, jako jsou formování, expanze a získávání uznání, a nakonec fáze, v níž žánr buď mizí či prodělává strukturální změny, příp. změny své kulturní funkce. Podle něho se literární historie nachází právě v takové fázi. V souvislosti s uvažovanou krizí literární historie a historiografie (patrnou zejména v posledních deseti letech) zmiňuje L. Kralj práci nazvanou *A New History of French Literature* (1989), vyd. Deni-sem Hollierem, která je na jedné straně dávana za příklad konečného úpadku literární historie, na druhé straně je však vyzdvihována jako více či méně úspěšný pokus o její záchranu.

Na otázku, co je příčinou krize literární historie, která je snad nejproblematictější odnoží literární vědy, se nám ve sborníku dostává několika možných odpovědí. Nejsilněji vyznívá rozpor mezi užším a širším pojetím literární historie, s čímž je spojen na konferenci často diskutovaný problém, míra ideologizace literární vědy, a s tím související (a jak se ukazuje skutečně kardinální) otázka proč a pro koho psát literární historii. V období vzniku literární historie jako vědní disciplíny bylo samozřejmě, že měla svůj značný ideologický význam. L. Kralj píše, že: *literární historie ve Střední Evropě je speciálním problémem, protože byla velmi často institucionalizována za účelem založení myšlenky národa. Literatura ve vlastním jazyce byla předzvěstí či dokonce prerekvizitou formace státu. Ve Slovinsku měla literatura ještě donedávna právě tento úkol* (s. 28 – tato i další citace byly pořízeny z německých a anglických verzí resumé, k nimž se rovněž vztahuje údaj o stránkách). Takovýto statut nově vzniklé vědy však nebyl charakteristický jen pro střední Evropu, ale jak ve svém příspěvku připomíná V. Biti, je vznik dějin literatury v jejich klasické *Auswicklungsform* vázán na dobu formování největších evropských národů, a jak potvrzují také vídeňské přednášky Friedricha Schlegela, dějiny literatury byly explicitně podřízeny vytváření německé národní identity. Jako další příklad uvádí Biti Croceho komentář k *De Sanctisově Storia della letteratura italiana* (1870–71), v níž je hlavní hrdinou Itálie a jednotliví autoři představují pouze různé fáze jejího vývoje.

Z výše uvedených důvodů docházelo v literární historii (i v obecné a jiných historiích) i k vědomému zapomínání zejména na to, co ohrožovalo představu svobodného určení národa. Z toho vyplývá, a v několika příspěvcích je to akcentováno, že dějiny literatury počítají se souhlasem čtenářů. Tedy: doba, kdy být historikem znamenalo být současně také buditelem, pomínila. L. Kralj uvádí příklad Ivana Grafenauera, který tuto, do té doby neotřesitelnou úlohu literární historie kritizoval již v roce 1909 v předmluvě k práci *Zgodovine novejšega slovenskega slovstva: Politické záměry probouzejícího se národa postupují a literární umění se proměnilo v jejich sluhu. Literatura a poezie jsou důležité jen jako vlastenecká práce* (s. 28). Právě postupný proces deideologizace literární historie (v zemích střední a východní Evropy ze zřejmých důvodů populárnější než jinde) staví před literární historii onu zásadní otázku, která dala název lublaňské konferenci.

Řešení této otázky ve všech obdobích existence literární historie muselo počítat s důležitým článkem v teorii komunikace, s tzv. kulturním publikem, vzdělanými čtenáři, odběrateli výsledků literární historie, která se rozhodujícím způsobem podílela a podílí na vytváření literárního kánonu národních literatur (M. Juvan). Jádro problému, podle D. Dolinara, tkívá v rozporu mezi užším, tedy epistemologicky a metodologicky zaměřeným studiem literatury, jehož výstupem je přísně vědecká literární historie na jedné straně a širším pojetím literární historie, která vychází vstříc především potřebám čtenáře na straně druhé. Hledisko čtenáře, důležitost vědomí, komu je výstup práce literárního historika určen, se dnes stává významnějším než kdy jindy; a není možné, aby je literární historie nerespekto-

vala. D. Dolinar spatřuje právě v *ohledu na čtenáře* možné východisko z krize literární historie, přičemž připomíná, že i přesto musí zůstat jejím hlavním úkolem získávat poznatky o literatuře z historické perspektivy. Na nutnost zachování jádra literární historie a literární kritiky upozorňuje také I. Pospíšil, který vyzvedává především Jacobsonovu kategorii „literárnosti“ a zdůrazňuje, že *psaní literární historie je řemeslem, ne morálním úkolem nebo výrazem vlastní vize*. (s. 39)

Ohled na čtenáře je spojen s narativitou vlastně nejen literární historii, ale také dějinám umění (nejznámější příklad – E. H. Gombrich, *The Story of Art*, Phaidon Press Limited, 1989) a historii jako takové. *Literární historie musí nevyhnutelně komponovat příběh* (s. 28), píše L. Kralj, *těžší než mého zájmu je slovinská literární historie 20. století, kterou chápu jako příběh o literatuře a historickém literárním vývoji* (s. 7), vysvětluje S. Borovnik, *historie je narace* (s. 45), čteme v příspěvku J. Škulj, *Literární historie byla dosud encyklopedií organizovaných hesel, ale nyní přišel čas na „vyprávění“* (s. 52), píše I. Verč. O literární historii jako narativním konstrukt, je muž jsou připisovány různé vnější kategorie (kauzalita, teleologie), hovoří M. Dovič v textu týkajícím se empirické literární vědy; pozornost by měla být soustředěna především na analýzu médií vztahujících se k historii literatury a na to, *pro koho či za jakým účelem psát literární historii v době, kdy rezignuje na mnoho svých ideologických funkcí* (s. 14). Diskusi o povaze a roli narativity při psaní (nejen) literární historie zprostředkovala posluchačům či čtenářům A. Koron: *Když historik referuje o historii a minulých lidských činnostech, tak ve skutečnosti konstruuje příběhy, které jsou narativní jak svou povahou tak svou strukturou* (s. 22).

Je nutné zmínit některé, dosud opomíjené specifické přístupy a metodologie, jejichž zastánci se účastnili diskuse v rámci lublaňské konference. Blíže bych se chtěla zmínit o (podle mého názoru) až militantně feministickém příspěvku S. Borovnik, která častěji používá termínů *gender studies* než termínů literární vědy, a s jejímž osobním názorem (jak ho autorka sama označila) o vědomém vytlačování a opomíjení žen v literatuře (nejen slovinské) literární historiky (!) nemohu souhlasit. V rámci literární historie bylo zapomenuto jistě mnoho jmen, jak žen tak mužů, ale dělo se tak v rámci širšího historicko-politického dění, nikoli v důsledku zlovůle literárních historiků. V této souvislosti bych ráda upozornila na příspěvek J. K. Štrajn, která se zabývala otázkou, zda je možné produktivně zahrnout do koncepce literární historie některá zjištění z oblasti feministických studií literatury poslední doby, a pokud ano, tak jak. Autorka se podle několika předběžných hypotéz domnívá, že *psaní separované, exklusivně feministické literární historie se dnes jeví jako neproduktivní, jestliže ne nesmyslné* (s. 20).

Historický princip oproti literárnímu vyzvedává v oblasti literární historie J. Kos v příspěvku o starých a nových modelech literárního bádání; o zdůraznění toho, že literární historie je v podstatě pedagogickou disciplínou usiluje M. Mitrovič; V. Papoušek referuje o Greenblattově koncepci „nového historicismu“ v literární historii; P. Schreiber klade důraz na to, že literární historie a vůbec psaní o literatuře jsou syntézy, kterým je vlastní chronologický princip; J. Strutz podává předběžné resumé klagenfurtského komparatistického dlouhodobého výzkumného záměru nazvaného „Literární vztahy v alpino-adriatickém prostoru“; B. Tokarz zdůrazňuje, že stále relevantní kritérium umělecké hodnoty musí být doplněno kritériem popularity; P. Zajac vnímá psaní literární historie jako synoptickou mapu, která nás orientuje v časoprostoru; M. Zelenka přibližuje zajímavé závěry nové globální metody literární kritiky – manuskriptologie; a konečně P. V. Zima poukazuje na to, že tzv. literární epochy (romantismus, moderna atd.) nejsou ani časovými jednotkami, ani ideologiemi, natož světonázory či estetikami, nýbrž sociolingvistickými situacemi.

Jak jsem uvedla výše, zaznělo na lublaňské konferenci mnoho různých, často i protikladných názorů a koncepcí možných řešení nové situace, v níž se literární historie ocitla na počátku 21. století. Za brněnský Ústav slavistiky FF MU se konference zúčastnil jeho vedoucí I. Pospíšil, jehož příspěvek patřil k těm konkrétnějším „návodům“, jak dnes psát literární historii. Svůj referát zahájil konstatováním nezbytnosti toho, že každý literární historik by si před psaním literárněhistorické práce měl ujasnit, jaká kritéria by měl aplikovat a jaké fenomény zařadit do své interpretace a výkladu; v další části práce nabídl osm dominantních faktorů, které mají vliv na konstruování literární historie jak z praktického, tak z teoretického hlediska, a v závěru zdůraznil nutnost průniku sociálních a filologických věd (teritoriální studia).